

S A Y I 1 6 • 2 0 0 6

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

İBN HALDUN
Özel Sayısı
II

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

KİTÂBİYAT

İbrahim Kûrânî-Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı

Ömer Yılmaz

İstanbul: İnsan Yayınları, 2005. 520 sayfa.

İlâhiyat alanındaki akademik çalışmalar ister biyografiler ve tarihî dönemlerle, ister belirli toplumsal yapılar ve sosyal grupların gelenek, örf-âdet, adap ve erkânıyla ve isterse belli bir ilim dalının bazı temel kavramlarıyla ilgili olsun, birtakım güçlükleri bünyesinde barındırmakta ve bazı problemlere yol açmaktadır. Bu problemler dönem çalışmalarının çok genel kalması, biyografilerin yeterli derinliği yakalayamaması, kavramların gerektiği şekilde dönemsel etkileri ve kırılmaları yansıtamadan çalışılması, adap ve erkâna yönelik çalışmaların ise kurumların tarihsel kimlikleri ile günümüz toplumsal hayatı arasındaki makasın açılmasından dolayı kopuk ve yetersiz kalmasıdır. Bu çeşit çalışmaların -seçilen konuların günümüz ve toplumumuz açısından pragmatik yönü de yine tartışılan bir başka konudur.

Ömer Yılmaz tarafından bir doktora çalışması olarak hazırlanan ve XVII. yüzyıl Osmanlı mutasavvıflarından İbrahim Kûrânî'nin hayatı, eserleri ve düşüncelerini ele alan eser, "Sunuş", "Önsöz", "Giriş", iki bölüm, "Sonuç", "Bibliyografya", "Ekler" ve "İndeks"ten oluşmaktadır. "Giriş" kısmında konu ile ilgili kaynaklar ve araştırmalar genel bir değerlendirmeye tabi tutulduktan sonra, Kûrânî'nin yaşadığı dönemdeki Osmanlı toplumu, müellifin yaşadığı Medine'ye de yer verilmek suretiyle önce sosyal, siyasi ve iktisadi, ardından ilmi, edebi, dini ve fıkri açıdan ana hatlarıyla ele alınmıştır. Dönemin tasavvufi hareketleri ve Kûrânî'nin mensubu olduğu tasavvufi zümrelere temas edilerek mevcut tarikatlar içindeki yeri ortaya konulmuştur.

"İbrahim Kûrânî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri" başlıklı "Birinci Bölüm"ün ilk kısmında Kûrânî'nin hayatı, yetişmesi, hizmet dönemi ve vefatı-

na; ikinci kısmında ilmî, edebî ve tasavvufî kişiliğine dair bilgi verilmiş; üçüncü kısmında ise -tasavvuf başta olmak üzere- çeşitli ilim dallarında kaleme aldığı eserleri tasnife tabi tutularak telif sebepleri, muhtevaları ve mevcut farklı nüshaları gösterilmiştir. “İbrahim Kûrânî'nin Tasavvufî Görüşleri” başlıklı “İkinci Bölüm”de Kûrânî'nin tasavvufî kavramlara yüklediği mânâlar ele alınmış ve savunucusu olduğu İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine ve Ekberî geleneğe ne gibi açılım ve yenilikler getirdiği incelenmiştir. Bu bağlamda Kûrânî'nin varlık ve mertebeleri, velâyet, nübüvvet, Hz. Muhammed (Nûr-i Muhammedî - Hakikat-i Muhammedî) ve insan-ı kâmil gibi konulardaki anlayışı ile marifet, keşf, keramet, fakr, tecelli, şatahat ve zikir gibi kavramlar etrafındaki düşünceleri ortaya konulmuş; ayrıca kendisini etkileyen mutasavvıf ve ilim adamları ile kendisinden etkilenmiş kimselere yer verilmiştir.

“Sonuç” ve “Bibliyografya”dan sonra “Ekler” kısmında Kûrânî'nin özellikle tasavvuf ve kelâm ile ilgili bazı yazma eserlerinin ilk sayfaları yanında, Kûrânî Ailesi'nin hâlen Medine'de yaşayan mensuplarından elde edilen bazı belgeler okuyucuya sunulmuştur.

Eserde verilen bilgilerden anlaşıldığına göre İbrahim Kûrânî, Osmanlı Devleti idaresi altındaki Kuzey Irak bölgesinde doğup büyümüş, tahsilini Şam, Bağdat, Mısır ve Medine'de tamamlayıp 1101 (1690) yılında Medine'de vefat etmiş bir mutasavvıftır. Türkiye'de gerektiği kadar tanınmayan Kûrânî, tesirini daha ziyade Hint Altıtası, Güneydoğu Asya, Malezya ve Endonezya'da hissettirmiştir. Ancak bu coğrafyalardaki etkisi dolayısıyla “sömürge” politikalarının uzantısı olarak Batılı müsteşriklerin ilgisini çekmiştir. Böylesine tanınmış ve İslâmî ilimlerle ilgili birçok sahada söz söyleyip eser kaleme almış olan Kûrânî hakkında bu çalışmaya kadar Türkiye'de ve diğer İslâm ülkelerinde ciddi ve kapsamlı bir araştırmanın bulunmaması düşündürücüdür. Aslında zikredilen coğrafya ile Osmanlı medeniyeti arasında ilmî ve tasavvufî planda ciddi ilişkiler mevcuttu. Bu coğrafyada yetişmiş olan İmâdullah ve Bahru'l-Ulûm gibi daha onlarca *Mesnevî* şârihi, İmâm Rabbânî, Şah Veliyyullah Dihlevî, Muhammed İkbâl ve Mevdûdî gibi son yüzyıllarda İslâm âlemine önderlik etmiş, ülkemizin ilim ve fikir hayatına katkıda bulunmuş önemli kişiler ilk akla gelenlerdir. Bu mutasavvıf ve âlimler Doğu'dan çıkıp Batı İslâm dünyasını da etkilemişler iken, Kûrânî İslâm dünyasının batısında yetişip doğusunu etkilemiştir. Bu etkileşim bağlamında Kûrânî; İbnü'l-Arabî, İbn Teymiyye, Ahmed b. Ali eş-Şinnâvî, Muhammed b. Fazlullah el-Burhanpûrî, İbn Sinâ gibi şahsiyetlerden doğrudan ya da dolaylı etkilenmiş, kendisi de Şah Veliyyullah Dihlevî, Muhammed Hayyât Sindî, Nu'mân Âlûsî, Şemsü'l-Hak

Azîmâbâdî gibi müellifleri etkilemiştir. Kûrânî ayrıca içinde bulunduğu Ekberî geleneğin önde gelen şahsiyetlerinden Sadreddin Konevî, Sadeddin Fergânî, Dâvud-ı Kayserî, Alâüddeve Simnânî gibi bazıları *Fusûsü'l-hikem* şârihi olan zatlar ile Teftâzânî, Molla Câmî, Celâleddin Devvânî ve Aliyyü'l-Kârî gibi âlimlerin eserlerinden ve fikirlerinden istifade etmiştir. Ömer Yılmaz'ın tespitlerine göre Kûrânî, tesirleri ve vahdet-i vücûd hakkındaki Sünnî yaklaşımlarıyla Hint ve Güneydoğu Asya İslâm memleketlerinde hâlen tanınan ve bu muntıkada tesirleri hâlâ devam eden bir mütefekkir olma özelliğini korumaktadır. Taassuptan uzak, uzlaşmacı, pek çok ilim dallarında mahir, fazilet ve ahlâk sahibi bir mutasavvıf olan Kûrânî'nin adı XVII.-XVIII. asır ihya hareketleri arasında geçmekte, bu asırlarda âdeta hangi İslâm ülkesinde bir canlanma varsa onunla bir bağlantı kurulmaktadır (s. 455-456).

Hayatının büyük bir kısmını Hicaz'da geçiren, Arapça, Türkçe ve Farsça bilen; mutasavvıf kimliği yanında hadis, kelâm, fıkıh ve tefsir konularında yaklaşık seksenden fazla eser kaleme alan Kûrânî'yi felsefe, kelâm ve tasavvufu mezcetmiş; eserleri, fikirleri ve öğrencileriyle “reformist-müceddid” olarak öne çıkmış bir şahsiyet diye tanıtan Yılmaz, müellifin tasavvufi kimliği ve düşüncelerini ele alarak Medine'de etrafında oluşan tasavvufi atmosferi aktirmeye çalışmıştır. Nakşibendilik ve Zeynîliğe müntesip olup tasavvufun gerekliliğini vurgulayan Kûrânî, hafî zikir yerine cehrî zikri tercih etmiş ve bunun fazileti üzerine risaleler yazmıştır. Yediye yakın tarikat ile irtibatı olan, ancak üç tarikatta söz sahibi ve icazeti bulunduğu ifade edilen Kûrânî, şeyhi Kuşâşî'nin vefatından sonra onun adına Medine'de bir zaviye kurup bu zaviyede muhtelif ülkelerden gelen talebelere mürşitlik yapmıştır. Bu zaviye kanalıyla Uzak Doğu'da tanınmış ve Şettariyye tarikatının o bölgede yayılmasına sebep olmuştur. Böylece Güneydoğu Asya ülkeleri ve Malay dünyasında İslâm'ın Sünnî yorumuna katkı sağlamıştır. Kûrânî'nin Osmanlılarla olan müspet ilişkileri ise kendisinden sonra çocukları tarafından sürdürülmüş, hatta Yılmaz'ın elde ettiği Kûrânî ailesine verilmiş olan bir berata göre bu irtibat son zamanlara kadar sürmüştür.

İbrahim Kûrânî ile ilgili ilginç bir nokta, İslâm düşüncesinde sürekli gündemde olup kendileri hakkında sürekli tartışmalar yapılan, birbirine zıt iki düşünce ekolüne mensup bir şahsiyet olarak aynı anda her ikisinin taraftarlığını yapmış olması ikilemidir. Yılmaz'ın belirttiğine göre Kûrânî, “Şeyh-i Ekber İbnü'l-Arabî'nin sıkı bir takipçisi ve savunucusu olup tüm tasavvufi birikimini onun sözlerini, özellikle onun temel anlayışı vahdet-i vücûd'u açıklamaya çalışmış bir mutasavvıftır” ve aynı zamanda “Tasavvuf ya da İbnü'l-Arabî

karşıtlığı ile tanınmış İbn Teymiyye ve Selefî çizgiye de düşünce yapısının içinde ayrı bir yer vermiştir.” Çelişkili gözükken bu çıkarımın imkânı ve çalışmada bu noktanın üzerinde fazla durulmaması bir eksiklik gibi algılanabilir. Ancak bize göre Kûrânî, yaşadığı ve fikirlerinin revaç bulduğu Selefiliğin hâkim olduğu coğrafyada iki farklı düşünce ekolünün görüşlerini bir anlamda kendinde mezcederek İslâm âleminin ihtiyaç duyduğu uzlaştırmacı tavra rehberlik etmek istemiştir. O, kısır çekişmelerin yarar getirmeyeceğine inanan, ehl-i kiblenin tekfir edilmesini istemeyen, sürekli halvet ve uzlet yerine, celvet ve dinamizmi tercih eden, çok yönlü bir eğitimin gereğine inanan bir mutasavvıftır. Kûrânî, hem ilmî hem de tasavvufî anlamda, geniş düşünmesinin tabii sonucu ve zamanın getirdiği şartlar çerçevesinde birbirleriyle fazlaca çelişmeyen bir tür fikrî, ilmî ve derunî bir seyir takip etmiş ve bunlardan bir sentez oluşturmuştur.

Hemen her âlim hakkında ileri sürülen övgü ve yergiler Kûrânî için de geçerli olmuş, bazı ehl-i sünnet âlimleri kendisini, “garânîk hadisesi”, “Fıravun’un imanı”, “kulların fiili” gibi konulardaki fikirleri yüzünden tenkit etmişlerdir. Kûrânî’nin mensup olduğu itikadî mezhep Eşarîlik olmasına rağmen, eserlerinde çoğu zaman Eşarîlik yerine Selefiliği tercih eder mahiyette bir görünüm sergilemiş; pek çok yerde de Selefiliğe tabi olma hususunda okuyucularına tavsiyede bulunmuş olması sebebiyle tutarsız olmakla da suçlanmıştır. Tasavvufî ve kelâmî görüşlerinde geçmiş ulemaya ve geleneğe saygı göstermiş; ancak zaman zaman onları eleştirerek mukallid olmadığını da ortaya koymuştur. Kelâmî konularda, tasavvuf alanından telif ettiği kadar eser kaleme almasına rağmen, o daha çok akıl yerine keşif ve marifeti savunmuş, yeri geldikçe kelâm ilmini ve mütekellimîni de akla haddinden fazla güvenmekle tenkit etmiştir. Bazı tartışmalı meseleler karşısında net bir tavır ortaya koymamış, çağdaşı ve hemfikir olduğu bazı âlimler İmam-ı Rabbânî’nin fikirlerine karşı çıkarken, onun bu duruma bigâne kalması ömrünün sonlarına doğru sanki “vahdet-i şuhûd”u tasvip ettiği yorumlarına yol açmıştır. Mısır ulemasından bazılarının, onun hem İbnü’l-Arabî hem de İbn Teymiyye taraftarı olmasını anlayamadıkları, “müceddid” olarak isimlendirilmesine de karşı çıktıkları, bir mutasavvıfın “ihya” hareketlerine katkısını yadırgadıkları anlaşılmaktadır. Batılı araştırmacılar ise İbrahim Kûrânî’nin “reformist” yapısını sıkça vurgulamakta, yetiştirdiği talebelerin kendi ülkelerinde meydana getirdiği ihya hareketlerine dikkat çekmektedirler.

Sonuç olarak eser özgün, emek mahsulü ve başarılı bir çalışma olup yetmiş altı yıllık ömre sığdırılmış oldukça fazla telifatı, geniş bir coğrafyada etki-

sini göstermiş, mücadele ve irşadla geçmiş bu zaman diliminin ipuçlarını bünyesinde barındırmaktadır. Akademik kıstaslar muvacehesinde dağınık ve oldukça fazla olan bu telifatın izlerini sürerek farklı açılımlar sağlayan bir çalışmayı ilim dünyasına kazandıran müellifi tebrik eder, yeni çalışmalarında muvaffakiyetler dileriz.

Sâfi Arpaguş

İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi

Muharrem Kılıç

İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005. 276 sayfa.

Klasik dönem İslâm âlimlerinin disiplinlere göre tasnifinin zor olduğu ve böyle bir tasnifin isabetli olamayacağı yönündeki yaygın kanaate rağmen, bir filozofun hukuk düşüncesinin araştırma konusu olarak seçilmesi veya bir filozofun sistemli ve özgün hukuk düşüncesine sahip olması (iddiası) ve hatta bu alanda önemli eserler vermiş olması ilk bakışta yadırganabilecek bir durumdur. Fakat Muharrem Kılıç'ın da ifade ettiği gibi, İbn Rüşd'ün hukuku neredeyse dinle eşdeğer görmesi ve dinin de felsefeden farklı olarak bütün insanlığı “doğru bilgi ve doğru davranış”a ulaştıracağını düşünmesi, durumu değiştirmektedir (s. 17-19). Diğer taraftan İbn Rüşd'ün filozof ve hukukçu kimliğiyle ortaya koyduğu *Faslu'l-makâl* adlı eserinde felsefenin meşruiyet zeminini hukukî bir çerçeveye yerleştirme çabası da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Kılıç'ın çalışması “Önsöz”, “Giriş”, dört bölüm, “Sonuç”, “Ek”, Bibliyografya” ve “İndeks”ten oluşmakta ve konuyu tarihî, siyasal, hukukî ve felsefî bağlamda ele almaktadır. “Giriş”te araştırmanın konusu, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgi verilmektedir. “Tarihsel Panorama ve İbn Rüşd'ün Biyografisi” adını taşıyan “Birinci Bölüm”de İspanya'nın fethinden İbn Rüşd'ün yaşadığı döneme kadar Endülüs tarihi kısaca özetlendikten sonra İbn Rüşd'ün hayatı, ilmî kişiliği ve eserleriyle ilgili bilgilere yer verilmektedir. “İkinci Bölüm”de İbn Rüşd'ün hukuk düşüncesinin oluşumunu etkileyen çeşitli faktörler incelenmektedir. Bu bağlamda, tarihî-siyasal arkaplan olarak İbn Rüşd'ün yaşadığı dönemin siyasî ve ideolojik yapısını oluşturan Muvahhidî ideoloji üzerinde durulmakta ve hem bu ideoloji hem de Muvahhidîlerle İbn Rüşd ara-